

مدیریت ورزشی _ زمستان ۱۳۸۸
شماره ۳ ص ص : ۱۶۵-۱۵۱
تاریخ دریافت : ۸۷ / ۰۷ / ۳۰
تاریخ تصویب : ۸۸ / ۰۲ / ۰۵

بررسی میزان سازگاری استندهای پایان نامه های رشته تربیت بدنی دانشگاه تهران در سال های ۸۵ - ۸۱ با موجودی کتابخانه و تولیدات علمی اعضای هیأت علمی

فاطمه زندیان^۱ _ نرگس آشوری

استادیار دانشگاه تربیت مدرس، کارشناس ارشد دانشگاه تربیت مدرس

چکیده

در این پژوهش به بررسی رفتار علمی دانشجویان کارشناسی ارشد رشته تربیت بدنی دانشگاه تهران از حیث چگونگی استفاده از منابع اطلاعاتی پرداخته شده است. روش انجام پژوهش، تحلیل استنادی است. در این بررسی کوشش شده تا با تجزیه و تحلیل اطلاعات به دست آمده، منابع عمده مورد استفاده دانشجویان از لحاظ زبان، قالب، نحوه نشر و نیز میزان استفاده از منابع موجود در مجموعه کتابخانه و تولیدات علمی اعضای هیأت علمی دانشکده تعیین شود. بررسی ۱۰۴ پایان نامه با ۶۲۳۴ استناد نشان داد که استناد به مقالات با ۴۸/۸۸ درصد بیشتر از استناد به دیگر منابع اطلاعاتی و میزان استفاده از منابع لاتین نیز با ۶۳/۲۹ درصد بیشتر از منابع فارسی بوده است. استفاده از منابع چاپی با ۹۶/۷۵ درصد بیش از منابع اینترنتی بوده است. همچنین ۴۳/۱۱ درصد استنادها مربوط به منابع موجود در مجموعه کتابخانه و ۳/۱۲ درصد استنادها نیز مربوط به آثار علمی اعضای هیأت علمی دانشکده بوده است.

واژه های کلیدی

تحلیل استنادی، پایان نامه ها، مجموعه های کتابخانه، تولیدات علمی، علوم ورزشی، دانشگاه تهران.

مقدمه

یکی از نوشتارهای تحقیقاتی که نقش قابل توجهی در تولید اطلاعات علمی دارد، پایان نامه است. پایان نامه از مهم ترین منابع اطلاعاتی است که به لحاظ مختلف از اهمیت علمی و پژوهشی خاصی برخوردار است. از طرفی اولین حرکت پژوهشی جدی دانشجویان در دوره تحصیلات تکمیلی دانشگاهی است و از طرف دیگر، می توان آن را به مثابه کاری نهایی ارزیابی کرد. زیرا همین فعالیت پژوهشی برآیند کل یافته های دانشجو در طول دوره تحصیلی است (۲).

آنچه پایان نامه ها را از دیگر متون متمایز می سازد، پرداختن به موضوع های بدیع و ارائه نگرش های نو است. بدینسان مسایل و موضوع های مطرح شده در متون پایان نامه ها اغلب بکر و دست اول است و براین اساس نگرش ها و رهیافت های ارائه شده توسط آنها در نوع خود منحصر به فرد تلقی می شوند. این امر تنها به این دلیل است که اصولاً پایان نامه ها رگه باریک و چارچوب محدودی از موضوع ها را به عنوان زیربنای تحقیق برمیگزینند و از این رو به بررسی موضوع ها با عمق بیشتری می پردازند و به آن تخصصی تر می نگرند. بدین علت پایان نامه ها همواره در زمره اصیل ترین منابع تحقیقات به شمار می آیند و یکی از ابزار و وسایل پژوهشی دانشجویان محسوب می شوند. این گونه متون اطلاعاتی توان و قابلیت های اطلاعاتی شگرفی دارند و پیوسته نقش بسزایی در پژوهش های آتی دانشجویان ایفا می کنند (۶).

در انجام هر فعالیت علمی علاوه بر نیاز به آگاهی از فعالیت های مرتبط پیشین، بدون کسب آگاهی از تلاش های گذشته، نمی توان در مسیر تحقیق گامی برداشت. در واقع ادعای طرح اندیشه ای نو بدون تکیه بر آنچه دیگران انجام داده اند به ایجاد اندامواره ای می انجامد که حایز ارزش علمی چندانی نیست. برای دستیابی به دانش پیشینیان بررسی منابع و مأخذ مورد استناد نوشته های علمی اهمیت خاصی دارد. امروزه کمتر اثر معتبری را می توان یافت که منابع را به عنوان مأخذ کار خود در پایان صفحات یا فصول یا انتهای متن نیآورده باشد (۴).

بیشتر انتشارات علمی سیاهه ای از ارجاع های کتاب شناختی دارند. عمل استناد مقیاسی مناسب و آسان از ارتباط موضوعی را برای کتابداران فراهم آورده است. از آنجا که نویسندگان برای اثبات ادعاها و نشان دادن استفاده از نظریه های دیگران با نتایج پیشنهادی پیشین به استناد می پردازند، بنابراین استناد یا نقل قول،

تصدیق و ارج نهادن آشکار نویسنده بر نفوذ و تأثیر کار علمی خاصی است که در گذشته انجام شده است. این عمل پیوندی میان اسناد مرتبط به وجود می آورد. همچنین عمل استناد علاوه بر استفاده از ارجاعها برای برقراری ارتباط کار فرد با چارچوب گسترده تری از علم، به نویسنده امکان می دهد تا دانش تازه کشف شده را ارائه کند و با این کار به تعیین اولویتهایی برای پژوهش بپردازد (۷).

استناد نه تنها بیانگر میزان استفاده از مدارک و تأثیر آنهاست، بلکه معیاری بسیار مهم و اساسی برای سنجش میزان فعالیت و توسعه علمی و نیز عاملی بسیار با ارزش در تصمیم گیری های مربوط به تولید و اشاعه اطلاعات است. همچنین قوتها و ضعف های مجموعه تحقیقات مربوط به رشته های گوناگون را می توان به طور فرضی با بررسی کتابشناسی های موجود در پژوهش ها و پایان نامه های آنها مورد بررسی قرار داد (۱).

لنکستر^۱ (۱۹۹۱) معتقد است در گروه بسیار مهمی از مطالعات کتابسنجی، تلاش می شود تا مشخص شود نویسندگان به چه نوع منابعی استناد می کنند. از نظر او توجه تحلیل استنادی به این جنبه هاست که چه تعداد از نویسندگان، بیشترین استنادها را کسب کرده اند؛ بیشترین استنادها به چه مجلاتی داده شده، روابط بین استنادها به چه صورت است (به این معنا که چه کسی به چه کسی و چه مجله ای به چه مجله ای استناد کرده). در متون یک رشته علمی، چه موضوعی بیشتر مورد استناد قرار گرفته است و موارد مانند آن. رابین^۲ (۲۰۰۴) نیز عقیده دارد که تحلیل استنادی، بررسی فراوانی و الگوی استنادها در مقالات و کتابها و منابع دیگر است.

بنا به تعریف واژه نامه پیوسته کتابداری و اطلاع رسانی^۳، تحلیل استنادی، روش کتابسنجی است که در آن آثار مورد استناد در متون بررسی می شود تا الگوهای ارتباط علمی مانند اهمیت تطبیقی کتابها در مقابل مجلات یا منابع اطلاعاتی جاری نگر در مقابل گذشته نگر در یک یا چند رشته علمی مشخص شود (۹).

تحلیل استنادی کاربردهای بسیاری دارد و از سال ۱۹۶۳ استفاده های گوناگونی از آن شده که موارد عمده آن عبارتند از:

1 - Lancaster

2 - Rubin

3 - Online Dictionary for Library and Information Science

بهبود کنترل کتاب‌شناختی متون رشته‌های مختلف، تعیین منابع هسته؛ گروه‌بندی منابع؛ ردگیری گسترش اندیشه‌ها و رشد متون علمی؛ پیش‌بینی روند انتشارات؛ تبیین الگوی استفاده از انواع منابع در فهرست منابع و مأخذ؛ سیاست‌گذاری برای مجموعه‌سازی کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی (۵).

با استفاده از روش تحلیل استنادی، نه تنها می‌توان به بررسی انگاره رفتار استنادی جامعه مورد پژوهش پرداخت بلکه با استفاده از نتایج حاصله می‌توان میزان تأثیر مجموعه منابع کتابخانه در شکل‌گیری متون علمی را نیز بررسی کرد و از آن برای سیاست‌گذاری مجموعه‌سازی کتابخانه‌ها بهره گرفت.

باتوجه به اینکه پایان‌نامه‌های دوره‌های تحصیلات تکمیلی بخش قابل توجهی از تولیدات علمی کشور را به خود اختصاص داده‌اند و به عنوان یکی از سرمایه‌های علمی و فکری مراکز دانشگاهی درخور توجهند، بررسی منابع و مأخذ آنها و به عبارتی مطالعه و تجزیه و تحلیل استنادهای مأخذ پایان‌نامه‌ها به منظور آگاهی از نوع منابعی که برای تولید آنها مورد استفاده قرار گرفته و نیز آگاهی از تأثیر مجموعه کتابخانه هر دانشکده بر محتوای پایان‌نامه‌ها، رهنمودهایی با پشتوانه علمی برای مجموعه‌سازی کتابخانه‌ها ارائه می‌دهد و نتایج یافته‌های چنین مطالعاتی منعکس‌کننده الگوی رفتاری استفاده از منابع توسط پژوهشگران است.

ارتباط تنگاتنگ کتابخانه‌های دانشگاهی، تولیدات علمی استادان و پژوهش‌های دانشجویان، به‌عنوان سه عامل مؤثر در پیشرفت و رشد شاخص‌های علمی کشور قابل توجه است. در واقع، تقویت یا تضعیف هر یک از سه رکن این مجموعه سبب تغییر بازدهی کل این مجموعه می‌شود. بنابراین با بررسی عوامل تأثیرگذار بر روی هر یک از حلقه‌های این زنجیر، می‌توان در جهت بهبود وضعیت همه آنها گام برداشت. یکی از راه‌های بررسی این عوامل، بررسی استنادهای پایان‌نامه‌ها به‌عنوان بخش مهمی از تحقیقات دانشگاهی است.

باتوجه به اهمیت جایگاه دانشگاه تهران به‌عنوان قدیمی‌ترین و بزرگ‌ترین مرکز دانشگاهی کشور و نیز از آنجا که رشته تربیت بدنی یکی از رشته‌های به نسبت جدید، علمی و مطرح دانشگاه تهران است، از این‌رو بررسی و به عبارت دیگر تحلیل استنادی پایان‌نامه‌های مقطع کارشناسی‌ارشد این رشته دیدگاه ما را نسبت به نحوه ارتباطات علمی تحقیقات انجام‌شده توسط دانشجویان با انواع منابع و به‌طور اخص به میزان استفاده دانشجویان از انواع مختلف منابع اعم از کتاب، نشریه، پایان‌نامه و دیگر منابع، چاپی یا اینترنتی بودن منابع مورد استناد، زبان مورد استناد و نیز میزان استناد دانشجویان به منابع موجود در کتابخانه دانشکده و میزان استناد به تولیدات

علمی اعضای هیأت علمی دانشکده (در این پژوهش منظور استادان راهنما و مشاور پایان نامه های مورد بررسی است)، توسعه می دهد.

پرسش های اساسی

۱. توزیع اسناد به انواع منابع فارسی و لاتین در پایان نامه های مورد بررسی به چه صورت است؟
۲. توزیع اسناد به منابع اینترنتی و چاپی به چه صورت است؟
۳. اسناد به تولیدات علمی اعضای هیأت علمی در پایان نامه های مورد بررسی به چه صورت بوده است؟
۴. منابع موجود در کتابخانه دانشکده تا چه اندازه در اسنادهای پایان نامه های مورد بررسی نقش داشته است؟

روش تحقیق

به منظور بررسی وضعیت اسنادها در پایان نامه های مورد بررسی، از روش تحلیل استنادی استفاده شد. تحلیل استنادی یکی از روش های کتاب سنجی است که به ارزیابی متون علمی براساس شمارش اسنادهای تعلق گرفته به آن متون می پردازد. با استفاده از روش تحلیل استنادی اغلب پر استفاده ترین منابع انتخاب می شوند. در نتیجه این روش یکی از روش های مناسب انتخاب منابع حوزه های مختلف نیز هست. در توجیه روایی روش پژوهش می توان گفت چون مطالعه مستقیم رفتارها و فعالیت های منجر به تولید، اشاعه و کسب اطلاعات علمی بسیار دشوار و در پاره ای موارد غیر عملی است، به ناچار باید به روش غیرمستقیم توسل جست و آمار برجای مانده از این فعالیت ها را که همان اسنادها هستند، بررسی کرد.

جامعه آماری

جامعه آماری این پژوهش عبارت است از کلیه پایان‌نامه‌های کارشناسی‌ارشد رشته تربیت بدنی و علوم ورزشی دانشگاه تهران که در فاصله سال‌های ۱۳۸۱ تا ۱۳۸۵ از آنها دفاع شده است. تعداد کل پایان‌نامه‌ها در این گروه شامل ۱۱۵ مورد است که به دلیل عدم دسترسی به ۱۱ پایان‌نامه، ۱۰۴ پایان‌نامه بررسی شد.

روش گردآوری داده‌ها

گردآوری داده‌های مورد نیاز این پژوهش، با مشاهده فهرست مأخذ پایان‌نامه‌ها و اخذ اطلاعات مورد نیاز از آنها و ورود این اطلاعات به فهرست کنترل انجام شد. بنابراین ابتدا از فهرست مأخذ کلیه پایان‌نامه‌های جامعه آماری کپی گرفته شد و با توجه به اهداف، پرسش‌های اساسی و فرضیه‌های پژوهش، اطلاعات مورد نیاز از آنها استخراج و در فهرست کنترل ثبت شد.

گردآوری اطلاعات مربوط به تطابق اسنادها با مجموعه منابع اطلاعاتی کتابخانه نیز از طریق جست‌وجو در نرم‌افزار جامع کتابخانه‌های دانشگاه تهران صورت گرفت. اطلاعات مربوط به میزان اسناد به تولیدات علمی استادان نیز از طریق مطابقت نام مؤلف اثر مورد اسناد با نام استاد راهنما و استاد مشاور پایان‌نامه مورد بررسی گردآوری شد. پس از آن، مجموعه اطلاعات به دست آمده هر بار به تناسب یکی از پرسش‌های اساسی طرح شده در پژوهش مرتب شد و با استفاده از روش تحلیل استنادی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

تجزیه و تحلیل داده‌ها

برای تجزیه و تحلیل داده‌های آماری این پژوهش از روش توصیفی - تحلیلی استفاده شد. برای پاسخ به پرسش‌های پژوهش از روش‌های توصیفی تعیین درصد، توزیع فراوانی و رسم نمودار استفاده شد.

نتایج و یافته های تحقیق

اطلاعات به دست آمده در مورد مأخذ مورد استناد در پایان نامه های مورد بررسی از حیث زبان و قالب منابع در جدول ۱ ارائه شده است. منابع براساس قالب به سه دسته کتاب، مقاله و پایان نامه تفکیک شدند و آن دسته از منابع که در هیچ کدام از این سه دسته قرار نمی گرفتند و در عین حال تعداد زیادی را در انواع دیگر تشکیل نمی دادند (مانند جزوات درسی، طرح های پژوهشی، کاتالوگ ها، منابع الکترونیکی و گزارش سمینارهای دانشجویی) با عنوان دیگر منابع بررسی شدند.

بررسی فراوانی استناد به انواع منابع فارسی و لاتین نشان می دهد که بیشترین میزان استناد به مقالات لاتین ۲۶۵۳ استناد (۴۲/۵۵ درصد) و کمترین میزان استناد به پایان نامه های لاتین ۴۸ استناد (۰/۷۷ درصد) بوده است.

جدول ۱- توزیع فراوانی استناد به منابع از لحاظ زبان به تفکیک قالب منابع

نوع منبع	شکل منبع	فراوانی	درصد
فارسی	کتاب	۱۲۹۸	۲۰/۸۲
	مقاله	۲۷۰	۴/۳۳
	پایان نامه	۶۲۴	۱۰/۰۱
	دیگر منابع	۹۶	۱/۵۴
	مجموع منابع فارسی	۲۸۲۸	۳۶/۷۱
لاتین	کتاب	۱۰۹۹	۱۷/۶۳
	مقاله	۲۶۵۳	۴۲/۵۵
	پایان نامه	۴۸	۰/۷۷
	دیگر منابع	۱۴۶	۲/۳۴
	مجموع منابع لاتین	۳۹۴۶	۶۳/۲۹
	جمع کل	۶۲۳۴	۱۰۰

جدول ۲ - توزیع فراوانی استناد به منابع از لحاظ نحوه نشر

نحوه نشر	فراوانی	درصد
چاپی	۶۰۳۰	۹۶/۷۳
اینترنتی	۲۰۴	۳/۲۷
جمع	۶۲۳۴	۱۰۰

اطلاعات ارائه شده در جدول ۲ میزان استناد به منابع چاپی و اینترنتی را نشان می‌دهد. همان‌گونه که مشاهده می‌شود، منابع چاپی ۹۶/۷۵ درصد کل استنادها را به خود اختصاص داده، درحالی‌که سهم منابع اینترنتی فقط ۳/۲۷ درصد است. باتوجه به رشد روزافزون اطلاعات در اینترنت و با نگاهی به منابع اطلاعاتی منتشرشده مثل کتاب‌ها، مقالات و گزارش‌های پژوهشی درمی‌یابیم که نویسندگان و محققان، منابع اطلاعاتی انتشاریافته در اینترنت را به‌عنوان بخشی از منابع مورد استفاده برای ایجاد اثر خود مورد توجه قرار داده‌اند. این مسئله نشان‌دهنده گسترش استفاده از این نوع منابع به‌عنوان منابعی مستند و دارای اعتبار در میان جوامع علمی است. با وجود این سهم ۳/۲۷ درصدی استناد به منابع اینترنتی نشان می‌دهد که دانشجویان رشته تربیت بدنی کمتر به استفاده از این منابع توجه نشان داده‌اند.

جدول ۳ - توزیع فراوانی استناد به تولیدات علمی استاد راهنما و مشاور پایان‌نامه‌ها

استناد به استاد	فراوانی	درصد
استاد راهنما	۱۳۰	۶۶/۶
استاد مشاور	۶۵	۳۳/۳
جمع	۱۹۵	۱۰۰

جدول ۳، میزان استناد دانشجویان به تولیدات علمی استادان راهنما و مشاور پایان نامه‌هایشان را نشان می‌دهد. داده‌های جدول، گویای آن است که از مجموع ۶۲۳۴ استناد فقط ۱۹۵ استناد و به عبارتی ۳/۱۲ درصد کل استنادها، مربوط به آثار علمی استادان راهنما و مشاور بوده است. میزان استناد به آثار استاد راهنما ۶۶/۶۶ درصد و میزان استناد به آثار استاد مشاور ۳۳/۳۳ درصد بوده است که نشان می‌دهد میزان استناد دانشجویان به استاد راهنما دو برابر میزان استناد به استاد مشاور بوده است.

جدول ۴ - توزیع فراوانی سازگاری استنادها با منابع موجود در کتابخانه به تفکیک نوع و زبان منبع

نوع منبع	شکل منبع	فراوانی	درصد
فارسی	کتاب	۹۷۴	۳۶/۲۳
	مقاله	۱۲۸	۴/۷۶
	پایان نامه	۲۶۳	۹/۷۶
	دیگر منابع	۲۸	۱/۰۴
	مجموع منابع فارسی	۱۳۹۳	۵۱/۸۲
لاتین	کتاب	۳۹۰	۱۴/۵
	مقاله	۷۸۶	۲۹/۲۴
	پایان نامه	۰	۰
	دیگر منابع	۱۱۹	۴/۴۲
	مجموع منابع لاتین	۱۲۹۵	۴۸/۱۸
جمع کل		۲۶۸۸	۱۰۰

جدول ۴ فراوانی استناد به منابع موجود در کتابخانه را به تفکیک نوع و زبان منبع نشان می‌دهد. همان‌گونه که مشاهده می‌شود از مجموع ۶۲۳۴ استناد، ۲۶۸۸ استناد و به عبارتی ۴۳/۱۱ درصد استنادها، در مجموعه کتابخانه موجود بوده‌اند که اگر آنها را از لحاظ زبان بررسی کنیم مشاهده می‌شود که میزان موجودی استنادهای

فارسی در کتابخانه ۵۱/۸۲ درصد و استنادهای لاتین ۴۸/۱۷ درصد بوده است. در میان منابع فارسی بیشترین موجودی استناد مربوط به کتاب‌ها با ۹۷۴ مورد (۳۶/۳۳ درصد) و کمترین موجودی استناد مربوط به دیگر منابع اطلاعاتی با ۲۸ مورد (۱/۰۴ درصد) است. در میان منابع لاتین نیز مقالات با ۷۸۶ مورد (۲۹/۲۴ درصد) بیشترین و پایان‌نامه‌ها کمترین میزان استناد به موجودی کتابخانه را به خود اختصاص داده‌اند.

اگر داده‌های جدول ۴ را از لحاظ موجودی انواع منابع نیز بررسی کنیم، مقایسه بین موجودی انواع منابع اطلاعاتی نشان می‌دهد که کتاب‌ها با ۵۰/۲۸ درصد در صدر قرار دارند و پس از آن مقالات با ۳۴ درصد در ردیف دوم، پایان‌نامه‌ها با ۹/۷۶ درصد در ردیف سوم و دیگر منابع با ۵/۴۶ درصد در ردیف آخر قرار گرفته‌اند.

با استفاده از داده‌های جدول ۴ و مقایسه موجودی هر قالب با فراوانی استنادهای آن قالب، مشخص می‌شود که از میان ۲۳۹۷ مورد استناد به کتاب، ۱۳۶۴ مورد و به عبارتی ۵۶/۹ درصد در مجموعه کتابخانه موجود بوده است. از میان ۲۹۳۳ استناد به مقالات، ۹۱۴ مورد و به عبارتی ۳۱/۱۶ درصد در مجموعه کتابخانه موجود بوده است. از میان ۱۶۷۲ استناد به پایان‌نامه‌ها، ۲۶۳ مورد یعنی ۳۹/۱۳ درصد به پایان‌نامه‌های موجود در کتابخانه دانشکده استناد شده است و از میان ۲۴۲ استناد به دیگر منابع اطلاعاتی، ۱۴۷ مورد یعنی ۶۰/۷۴ درصد در مجموعه کتابخانه موجود بوده است.

این ارقام نشان می‌دهد که در میان انواع منابع اطلاعاتی مورد استناد در پایان‌نامه‌های مورد بررسی، دیگر منابع با ۶۰/۷۴ درصد بیشترین میزان سازگاری با موجودی کتابخانه دانشکده تربیت بدنی را داشته است. به عبارت دیگر، ۶۰/۷۴ درصد منابع مورد استفاده دانشجویان، در مجموعه کتابخانه موجود بوده است.

در مورد کتاب‌های مورد استناد، ۵۶/۹ درصد آنها در کتابخانه موجود بوده است که نشان می‌دهد کتابخانه دانشکده تربیت بدنی از حیث گردآوری کتاب بهتر از نشریات و پایان‌نامه‌ها عمل کرده و در مورد پایان‌نامه‌ها ارقام مذکور نشان می‌دهد که ۳۹/۱۳ درصد پایان‌نامه‌های مورد استناد در مجموعه کتابخانه موجود بوده است. باتوجه به اینکه هر کتابخانه فقط پایان‌نامه‌های مربوط به دانشکده متبوع خود را گردآوری می‌کند، امکان دستیابی به پایان‌نامه‌های دانشکده‌ها و دانشگاه‌های دیگر جز با مراجعه مستقیم دانشجویان به دانشکده مورد نظر میسر نیست. اما در مورد پایان‌نامه‌های خارجی، کتابخانه می‌تواند با خرید یا اشتراک پایگاه‌های مناسب، امکان دسترسی و استفاده دانشجویان به این نوع منابع را فراهم آورد. در مورد مقالات، میزان سازگاری با مجموعه

کتابخانه ۳۱/۱۶ درصد بوده است که نشان می‌دهد دانشجویان تربیت بدنی حدود یک سوم مقالات مورد نیاز خود را از مجموعه نشریات کتابخانه به‌دست آورده‌اند.

بحث و نتیجه‌گیری

همان‌گونه که ذکر شد، در پژوهش حاضر این نتیجه حاصل شد که میزان استناد به منابع لاتین بیشتر از منابع فارسی است. این مسئله بیانگر آن است که دانشجویان رشته تربیت بدنی برخلاف دانشجویان دیگر رشته‌های علوم انسانی، بیشتر از منابع لاتین و به‌ویژه مقالات لاتین استفاده می‌کنند. با توجه به نفوذ و رشد استفاده از اینترنت در سال‌های اخیر، میل به تقویت مهارت‌های زبانی به‌منظور استفاده بهینه از منابع اطلاعاتی موجود در اینترنت که اغلب به زبان انگلیسی است، در میان افراد جامعه به‌ویژه دانشجویان افزایش چشمگیری داشته است. به تبع افزایش این مهارت‌ها استفاده از انواع منابع لاتین اعم از کتاب، مقاله، پایان‌نامه و پژوهش‌های محققان دیگر کشورها نیز مورد توجه دانشجویان و پژوهشگران رشته‌های مختلف قرار گرفته است. این مسئله در میان دانشجویان رشته تربیت بدنی که به منابع لاتین ۲۷ درصد بیشتر از منابع فارسی استناد کرده‌اند، نشان‌دهنده اهمیت منابع لاتین این رشته و نیز مهارت دانشجویان در استفاده از این منابع است. دلایل مختلفی ممکن است در این زمینه تأثیرگذار باشد از جمله اینکه در زمینه تألیف با ترجمه منابع مختلف این رشته به زبان فارسی، ضعف و کاستی وجود دارد. به عبارت دیگر، منابع فارسی موجود در زمینه تربیت بدنی و علوم ورزشی پاسخگوی نیازهای اطلاعاتی رو به رشد دانشجویان این رشته نیست. دلیل دیگر مأموس بودن دانشجویان کارشناسی‌ارشد این رشته به زبان انگلیسی است که ترجیح می‌دهند بیشتر از منابع لاتین استفاده کنند. در دسترس بودن منابع لاتین مورد نیاز و غنی بودن مجموعه منابع لاتین نیز از دیگر علل این مسئله است.

از دیگر یافته‌های این پژوهش این است که میزان استناد به منابع چاپی بسیار بیشتر (حدود ۳۰ برابر) از منابع اینترنتی است. بنابراین منابع اینترنتی به میزان بسیار کمی مورد استفاده قرار گرفته‌اند. دلایل این مسئله ممکن است نبود امکانات کافی برای بهره‌گیری از منابع اینترنتی، عدم آشنایی دانشجویان با مهارت‌های اطلاع‌یابی یا عدم آگاهی از وجود منابع علمی معتبر و به روز در اینترنت باشد که موجب گرایش کمتر به استفاده از این گونه منابع شده است. از طرف دیگر، به‌نظر می‌رسد که بیشتر منابع اطلاعاتی مورد نیاز

دانشجویان از جمله نشریات خارجی به صورت چاپی در دسترس ایشان قرار دارد که این عامل هم بر عدم استفاده زیاد از منابع اینترنتی تأثیر دارد.

نتیجه دیگر پژوهش این است که استناد به مقالات نسبت به دیگر قالب‌های منابع اطلاعاتی بیشتر مد نظر دانشجویان این رشته قرار دارد. دلایلی را می‌توان برای مقاله‌گرایی دانشجویان رشته تربیت بدنی برشمرد. از جمله اینکه به نظر می‌رسد منابع اطلاعاتی مورد نیاز دانشجویان رشته تربیت بدنی در قالب مقالات نشریات ارائه می‌شوند و از آنجا که اطلاعات ارائه شده در مقالات، تخصصی‌تر و به روزتر از کتاب‌ها هستند، دانشجویان در پژوهش‌های خود از این منابع بیشتر استفاده می‌کنند.

پژوهش حاضر نشان داد که میزان استناد دانشجویان رشته تربیت بدنی به تولیدات علمی استادان راهنما و مشاور پایان‌نامه تحصیلی‌شان، کم است (۳/۱۲ درصد). فعالیت‌های پژوهشی اعضای هیأت علمی دانشگاه‌ها به دلیل نقش حیاتی این افراد در تولید دانش و به تبع آن توسعه و پیشرفت کشور حایز اهمیت است. این فعالیت‌ها شامل تألیف و ترجمه کتاب و متون درسی، مقاله، طرح پژوهشی و نیز هدایت پایان‌نامه‌های دانشجویان است که این گونه متون اطلاعاتی، توان و قابلیت‌های اطلاعاتی شگرفی دارند و نقش بسزایی در پژوهش‌های دانشجویان ایفا می‌کنند. یافته‌های این پژوهش نشان‌دهنده سهم اندک استفاده از آثار استادان است. دلیل این مسئله ممکن است عدم تخصیص بودجه کافی برای امور پژوهشی، کمبود وقت و نیز درگیری استادان در کارهای اجرایی و مدیریتی باشد.

استناد به منابع موجود در مجموعه کتابخانه کمتر از نیمی از کل استنادها را به خود اختصاص داده است. این مسئله بیانگر آن است که منابع اطلاعاتی موجود در کتابخانه به میزان نه چندان مطلوبی مورد استفاده دانشجویان کارشناسی‌ارشد تربیت بدنی قرار گرفته‌اند (۴۳/۱۱ درصد). به بیان دیگر، مجموعه کتابخانه مورد نظر توانسته است تنها پاسخگوی کمتر از نیمی از نیازهای اطلاعاتی دانشجویان مشغول تدوین پایان‌نامه باشد. دلیل این مسئله ممکن است کمبود منابع اطلاعاتی مورد نیاز دانشجویان در مجموعه و در نتیجه ضعف در خط‌مشی مجموعه‌سازی کتابخانه باشد. باتوجه به اینکه کتابخانه‌های دانشگاهی کانونی برای تأمین امکانات تحقیق و پایگاه اصلی ارائه اطلاعات هستند، به‌طور معمول دانشجویان در گام نخست برای رفع نیازهای اطلاعاتی و گردآوری منابع پژوهش به کتابخانه دانشکده خود مراجعه می‌کنند و انتظار دارند که منابع مورد نیاز خود را در آنجا بیابند.

از طرفی باتوجه به رشد روزافزون انتشارات نمی توان انتظار داشت که یک کتابخانه همه منابع موجود را گردآوری کند. بنابراین تنها تدوین خطمشی مناسب برای مجموعه سازی کتابخانه راه حل این مشکل است. سهم ۴۳/۱۱ درصدی منابع کتابخانه دانشکده تربیت بدنی در استنادهای دانشجویان نشان می دهد که کتابخانه به بازنگری در سیاست های مجموعه سازی و به کارگیری مفیدتر بودجه نیاز دارد.

نتیجه گیری

باتوجه به یافته های پژوهش و به منظور بهبود کیفیت پژوهش های گروه آموزشی تربیت بدنی و علوم ورزشی دانشگاه تهران لازم است که امکان استفاده از منابع اینترنتی برای کلیه محققان بدون محدودیت مکانی، زمانی و مالی فراهم شود. برنامه های آموزشی در زمینه نحوه استفاده از منابع اینترنتی و تقویت مهارت های اطلاع یابی برای دانشجویان تدارک دیده شود. همچنین با تجدیدنظر در خطمشی مجموعه سازی کتابخانه، تمهیداتی به منظور توسعه مجموعه از طریق سنجش نیازهای اطلاعاتی مراجعه کنندگان به کتابخانه به کار گرفته شود. تشکیل کمیته انتخاب کتاب متشکل از نمایندگان گروه های آموزشی، سرپرست کتابخانه و کتابداران، در جهت نیل به این هدف مؤثر است. از سوی دیگر، فراهم ساختن تسهیلات لازم مانند بودجه کافی و در دسترس قرار دادن امکانات پژوهش، در افزایش تولیدات علمی استادان تأثیر دارد. از آنجا که درگیری نیروهای کارآمد و متخصص در کارهای اجرایی و مدیریتی گوناگون موجب شده برخی از آنها فرصت رسیدگی به مسایل آموزشی و پژوهشی رشته تخصصی خود را پیدا نکنند، می توان با سیاست گذاری مناسب، از نیروهای متخصص هم در امور مدیریتی و هم در فعالیتهای تخصصی بهره جست و با فراهم ساختن فضای فعالیت تحقیقاتی و در اختیار گذاشتن فرصت کافی برای ثبت نتایج و تأمین نیازهای استادان از لحاظ مختلف بر رشد و توسعه تولید آثار علمی افزود.

منابع و مأخذ

۱. پورشعرباف، الهه (۱۳۷۵). "تحلیل استنادی مأخذ پایان‌نامه فارغ‌التحصیلان دانشکده علوم پایه دانشگاه تربیت مدرس در سال‌های ۱۳۷۶ - ۱۳۷۴". پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه تربیت مدرس.
۲. حرّی، عباس (۱۳۷۲). "مروری بر اطلاعات و اطلاع‌رسانی"، تهران، دبیرخانه هیأت امنای کتابخانه‌های عمومی کشور.
۳. حرّی، عباس. (۱۳۷۵). "بررسی وضع پیشینه‌ها در پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد"، دانشکده مدیریت و اطلاع‌رسانی پزشکی، برگرفته از:
<http://journals.ut.ac.ir/user/LastIssue.aspx?issId=1017&MissID=41>
۴. حرّی، عباس. (۱۳۷۶). "اهمیت و ضرورت به‌کارگیری منابع خارجی در تحقیقات کشور". فصلنامه کتاب، دوره ۸، شماره ۴، ص ۱۲ - ۷.
۵. حرّی، عباس. (۱۳۸۲). "تحلیل استنادی". دایره‌المعارف کتابداری و اطلاع‌رسانی. سرویراستار عباس حرّی، جلد ۱، ص ۶۲۰ - ۶۱۶، تهران، کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران.
۶. سبکتکین، نادر (۱۳۷۴). "تحلیل استنادی پایان‌نامه‌های دکتری حرفه‌ای دامپزشکی از نظر استناد به پایان‌نامه‌های همین رشته". پایان‌نامه کارشناسی ارشد علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی. دانشگاه تربیت مدرس، دانشکده علوم انسانی.
۷. عبدالمجید، امیرحسین. (۱۳۸۶). "تحلیل استنادی، تعاریف و کاربردها". فصلنامه علوم و فناوری اطلاعات، دوره ۲۲، شماره ۳، ص ۸۸ - ۷۳.

8. Lancaster, F.W. (1991). "Bibliometric methods in assessing productivity and impact of research". Bangalore: Sarade Ranganathan Endowment for Library Science.

9. ODLIS (2007). "Online dictionary for library and information science".
www.scsu.edu/library/odlis.htm

10. Rubin, R.E. (2004). "Foundations of library and information science". 2nd
ed. New York: Neal – Schuman.